© **І. М. Коротка**
(Кіровоград)

СЕМАНТИКА РЕФЛЕКСІВ І.-Є.*BHEU-, *BHEU̯Ə- (*BHU̯Ā-, *BHU̯Ē-): *BHŌU- : *BHŪ- 'РОСТИ, РОЗВИВАТИСЯ', 'БУТИ, ІСНУВАТИ', 'ЖИТИ, НАСЕЛЯТИ' В ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА БАЛТІЙСЬКИХ МОВАХ (НА ІНДОЄВРОПЕЙСЬКОМУ ФОНІ). І

Статтю присвячено дослідженню еволюції значення групи германських, балтійських та слов'янських лексем, сформованих у межах етимологічного гнізда і.-є. ***bheu-*** із базовою семантикою 'рости, розвиватися', 'бути, існувати', 'жити, населяти'. З урахуванням свідчень семантичної типології, індоєвропейської етимології сформульовано схеми семантичних зрушень у групі генетично тотожних германських, слов'янських та балтійських форм. На цій підставі у статті виведені спільні та відмінні риси в еволюції семантики споріднених форм у трьох групах мов індоєвропейської сім'ї. Висновки щодо можливості виведення різних "семантичних моделей" додатково обґрунтовуються матеріалом інших лексичних гнізд, які демонструють аналогічні вектори семантичних зсувів. Результати попередніх спостережень над формами зазначеного гнізда засвідчують різний ступінь модифікації етимологічного значення у мовах трьох гілок, що зумовлено різними (в тому числі екстралінгвальними) чинниками.

Ключові слова: аналогія, етимологія, семантика, типологія, модель.

*И. Н. КОРОТКАЯ СЕМАНТИКА РЕФЛЕКСОВ И.-Е.*BHEU-, *BHEU̯Ə- (*BHU̯Ā-, *BHU̯Ē-) : *BHŌU- : *BHŪ- 'РАСТИ, РАЗВИВАТЬСЯ', 'БЫТЬ, СУЩЕСТВОВАТЬ', 'ЖИТЬ, НАСЕЛЯТЬ' В ГЕРМАНСКИХ, СЛАВЯНСКИХ И БАЛТЙСКИХ ЯЗЫКАХ (НА ИНДОЕВРОПЕЙСКОМ ФОНЕ). I*

Статья посвящена анализу эволюции значения группы германских, балтийских и славянских лексем, сформированных в рамках этимологического гнезда и.-е. ***bheu-*** с базовой семантикой 'расти, развиваться', 'быть, существовать', 'жить, населять'. С учётом свидетельств семантической типологии, индоевропейской этимологии сформулированы схемы семантических сдвигов в группе генетически тождественных германских, славянских и балтийских форм. На основании этого в статье выведены общие и отличительные черты в эволюции семантики родственных форм в трех группах языков индоевропейской семьи. Выводы относительно возможности выведения разных "семантических моделей" дополнительно обосновываются материалом других лексических гнёзд, демонстрирующих аналогичные векторы семантических смещений. Результаты предварительных наблюдений над формами указанного гнезда показывают разную степень модификации этимологического значения в языках трех ветвей, что обусловлено разными (в том числе экстралингвистическими) факторами.

Ключевые слова: аналогия, этимология, семантика, типология, модель.

*I. M. KOROTKA THE SEMANTICS OF THE INDO-EUROPEAN REFLEXES *BHEU-, *BHEU̯Ə- (*BHU̯Ā-, *BHU̯Ē-) : *BHŌU- : *BHŪ- 'TO GROW, TO DEVELOP', 'TO BE, TO EXIST', 'TO LIVE, TO POPULATE' IN THE GERMANIC, SLAVIC AND BALTIC LANGUAGES (AGAINST THE INDO EUROPEAN BACKGROUND). I*

The paper is devoted to the analysis of the connotative evolution of Germanic, Baltic and Slavic lexemes formed in the etymological word family i.-e. ***bheu-*** with the basic meanings 'to grow, to develop', 'to be, to exist', 'to live, to populate'. Given the evidence of semantic typology and the Indo-European etymology schemes of semantic shifts in a group of genetically identical Germanic, Slavic and Baltic forms have been formulated. On that ground common and distinctive features in the evolution of the semantics of related forms in the three groups of languages of the Indo-European family have been revealed. Conclusions concerning the possibility of distinguishing various 'semantic

models' have been additionally substantiated by the example of other lexical word families which demonstrate similar vectors of semantic shifts. The results of preliminary observations on the forms of the word family under discussion demonstrate different degrees of modification of the etymological meaning in the languages of the three branches , which is due to different (including extralinguistic) factors.

Key words: analogy, etymology, semantics, typology, model.

Дієслова на позначення процесу / стану буття, існування та їхні похідні в індоєвропейських мовах в основному формувалися в словотвірно-етимологічних гніздах двох основ, одна з яких (***es-**) у деривaційному аспекті виявилася менш продуктивною, тоді як друга (***bheu-**/***bhū-**) із ширшим смисловим діапазоном (див. ще Buck 1988: 635; ЭСИЯ 2003, 2: 128), що виходить за межі екзистенційної семантики, передбачаючи також значення 'виникати, залишатися, стояти, сидіти', стала потужним джерелом "генерування" слів у різні періоди історії окремих мов. Незважаючи на, здавалося б, очевидну семантичну багатоплановість форм гнізда ***bheu-**, які би мали привернути увагу семасіологів, його комплексна історико-семасіологічна дистрибуція так і не була здійснена в доступній літературі. Все, що на сьогодні існує, це зауваження до характеру розвитку значення окремих похідних від цієї основи в дефініціях етимологічних словників і класифікація значень дієслова *бути* залежно від його синтаксичного оточення на синхронному рівні окремих мов (пор., напр., Кузнецов 1980: 90–102, а також теоретичні граматики англійської, німецької та слов'янських мов). З огляду на це ми ставимо такі **завдання** для пропонованої нижче розвідки: 1) семантичний опис; 2) зіставна характеристика репрезентантів саме другої з названих основ з урахуванням значень рефлексів усіх її структурних різновидів. Дотримуючись заявленого в наших попередніх публікаціях єдиного принципу репрезентації й аналізу матеріалу, ми здійснюватимемо його інтерпретацію за семантичними схемами / моделями, в які вкладається значеннєва еволюція форм досліджуваної лексичної сім'ї. Дія кожної моделі послідовно простежуватиметься на матеріалі кількох груп індоєвропейських мов, що дозволить не лише гарантовано констатувати реальність існування того чи іншого значеннєвого зрушення, а й окреслити перспективу для подальших студій, що засвідчать, чи маємо ми справу з локальними семантичними процесами, які тривали в межах окремих мовних ареалів, чи перед нами прояви семантичних універсалій.

1. '**Рости**, **бути**, **ставати, існувати, перебувати', 'походити', 'жити' → 'виготовляти', 'споряджати', 'мешкати', 'лишатися'** паралельно до **'існування**, **буття', 'життя', 'природа, істота', 'земля, світ'**.

У германських мовах:

гот. *bauan* ‘існувати’ (Lehmann 1986: 63), н. *bin* ‘бути’, швед. *bo* ‘існувати’, д.-англ. *bēon* ‘т. с.’, англ. *be* ‘бути’ ~ *being* ‘буття, існування, життя’, ‘істота’ (Klein 1966: 156: і.-є. **bheu-*, **bhū-* ‘бути, існувати, рости’; Kluge 2002: 124: **bhei-* < і.-є. **bhewə-* ‘бути’). Спеціалізоване (у “побутовому” вжитку) значення ‘жити’ послідовно представлене в гот. *bauan* ‘жити, проживати’, *ald bauan* ‘проводити життя’ (Lehmann 1986: 63), д.-ісл. *būa* ‘жити’, ‘виготовляти’, ‘споряджати’ (Стеблин-Каменский 2002: 227), д.-англ. *būan* ‘жити’ (Klein 1966: 192), д.-фриз. *būwa* ‘жити’ (Левицкий 2010, I: 101) та норв. *bo* ‘жити’ (Стеблин-Каменский 2002: 227). Пор. ще норв. *būa* ‘мешкати’ (Klein 1966: 208: і.-є. **bhū* ‘мешкати, існувати’). На відміну від решти мов, чий матеріал наведено далі, германські континуанти відповідного (відповідних) дієслова (дієслів) практично (за винятком форм на зразок англ. *being*) не мають етимологічно співвідносних субстантивів зі значенням ‘життя’, ‘буття’, ‘істота’, ‘сутність’. Це зумовлено, вірогідно, тим, що відповідна функція була закріплена за дериватом іншої словотвірної парадигми, пор., напр., н. *Wesen, Wesenheit* ‘істота’ < і.-є.**hews-* ‘бути, перебувати, жити’ (Kluge 2002: 985), лат. *essential* ‘сутність’ ~ *esse* ‘бути, існувати’ (Walde 1910: 755), а також н. *Sein, Dasein* і под. Зрештою, не виключено, що подальші пошуки в реліктовому германському словнику потенційно можуть виявити іменні деривати від ***bheu-** саме зі значенням ‘буття’, ‘істота’ і под.

Впадає в око одиничність (і не лише для герм. рефлексів цього гнізда) прикладу зі значенням ‘виготовляти’, ‘споряджати’, зафіксованим у д.-ісл. *būa*. Проте в рамках загальної семантичної типології воно не видається чимось унікальним, маючи аналог у тюркських мовах, де форми, утворені в межах етимологічного гнізда основи **e-* ‘бути’, ‘існувати’, так само набували значення ‘створювати’, ‘робити’, пор. їхню фіксацію в пам’ятках орхоно-єнисейської писемності: *it-* ~ *ät-*; а також в мовах алтайської гілки тюркської сім’ї: кор. **ir-* ‘бути’, ‘ставати’ і (фактитив) *irūda* ‘робити’, ‘здійснювати’, ‘завершувати’ ~ тюрк. **er-* ‘бути’ (ЭСТЯ 1974, 1: 219).

У балтійських мовах: прус. *būton* ‘бути’, лит. *bū́ti* ‘бути, існувати’, *bū̃vis* ‘бути, жити’, *buvinė̃ti* ‘залишатися тут і там на хвилинку’, а також у складі префіксальних утворень *išbūti* ‘прибути, відбути’, *nubūti* ‘піти, залишити’, *apsibūti* ‘лишитися на місці’, *atsibūti* ‘обм’якати (про льон), *įsibūti* ‘прибути на довгий час, укорінитися’ (Fraenkel 1962, I: 68; Smoczyński 2007: 82) ~ лит. *buitìs* ‘існування, життя, буття речей’ (Fraenkel

1962, I: 79: і.-є.**bhu-ti-* ‘бути’; Smoczyński 2007: 82), *bū́klė* ‘існування, стан’, *būkla* ‘буття, існування, місце проживання’ (Smoczyński 2007: 80), лтс. *bût* ‘бути, ставати’ і похідні *bûšana* ‘буття, існування, стан’, *būtiba* ‘існування, річ’ (Karulis 1992: 157, 158: і.-є. **bhū-tei* < **bhū*; Pokorny 1959: 146–150).

Слов’янський матеріал представлений:

псл. **byti* ‘бути, ставати, траплятися’, **byvati*: ст.-сл. **бꙑти** ‘бути, існувати, ставати, відбуватися, приходити, знаходитися, траплятися’, **прѣбꙑвати** ‘бути, залишатися; постійно знаходитися; існувати; дотримуватися чогось’ (Срезневский 1989, I: 204; Срезневский 1989, II: 1618), серб. *бùти* ‘бути’, в.-луж. *być*, н.-луж. *byś* ‘бути, жити’ та ін. (ЭССЯ 1976, 3: 155; Фасмер 1986, I: 260; Черных 1999, I: 129; ЕСУМ 1982, 1: 308) ~ **bytьje* ‘існування, буття; походження, народження’: серб., хорв. *biće* ‘буття’, слвн. *bitje* ‘буття, існування, сутність, стан’, а також ‘істота’, чес. *bytí* ‘існування, буття’, пол. *bycie* ‘існування, перебування’ тощо (ЭССЯ 1976, 3: 156). Сюди ж з іншою словотвірною структурою укр. *бутність* ‘перебування’, укр. *пробуток* ‘життя, існування’ (ЕСУМ 1982, 1: 308). Зібраний на сьогодні фактаж не дає багато прикладів творення назв істот у гнізді псл. **byti* (за винятком уже названого слвн. *bitje* ‘істота’, де це значення секундарне до ‘буття, існування, сутність, стан’), проте збірна назва всього живого утворена в синонімічній генетичній мікросистемі з базовим **esti*, пор., зокрема, субстантивований дієприкметник (йотована форма) **sǫtjьjь*, збережений, напр., в рос. *су́щее* ‘все існуюче’ (старослов’янізм).

Принагідно відзначимо, що слов’янська та балтійська лексика, яка демонструє значення ‘буття’, семантично еволюціонувала в напрямку **‘життя, буття’ → ‘житло, дім’** (докладніше див. далі модель № 3).

В інших мовах індоєвропейської сім’ї зазначене співвідношення реалізувалося так само послідовно. На підтвердження цього наведемо узагальнену вибірку матеріалу з етимологічних словників, де потрібні нам форми, генетично тотожні наведеним вище, в семантичному аспекті спеціально не диференціювалися:

д.-інд. *bhávati* ‘бути, походити, існувати, рости’, *bhūtá-ḥ* ‘бути’, *bhūyate, bhāvayati* ‘існувати; оберігати та піклуватися’, ‘оживляти’, *bhāvá-ḥ* ‘бути, ставати’, *bhū́ti-ḥ, bhūtí-ḥ* ‘бути, існувати, бути у гарному стані, розвиватися’, *bhaviṣ-ṇu-ḥ* ‘ставати, рости’, *bhū́ṣati* ‘рости, розвиватися, надавати сили’ поряд із *bhū́man* ‘земля, світ, буття’, *bhavítram* ‘світ’ (Mayrhofer 1992, 2: 255). Цікаву типологічну аналогію демонструють *bhūyate, bhāvayati*, в семантичній структурі яких виникло каузативне значення

'оживляти', типологічну аналогію чому ми знаходимо в рос. stat. *жить*, укр. (та ін.) *жити* 'існувати' ~ caus. рос. *оживлять*, укр. *оживляти*;

авест. *bavaiti* 'бути, походити, ставати, існувати', *būta-* 'ставати. бути' ~ *būmī-* 'земля'; д.-перс. *bavatiy* 'бути', перс. *būdan* 'бути' ~ с.-перс. *būm* 'земля' (**bh1ā-tā* чи **bh1ē-tā*) (Pokorny 1959: 146);

гр. φυομαι 'ставати, рости', аор. *ἔφῡν* 'виникати' ~ *φυ-ή* 'природа, буття', 'ріст, статура', *φύ-οις* 'ріст', 'сутність', 'рід, походження', 'буття, природа', *φύτλᾱ* 'природа, рід' (Frisk 1960: 1052; Buck 1988: 635). Пор. ще реалізацію саме **'бути, існувати, жити' → 'жива істота'**, відображену в *φωλεός*, *φωλειός*, що відомі не лише у значенні 'притулок, нічліг, ночівля', але й із семантикою 'дика тварина' (Frisk 1960: 1052);

пракельт. **bu-yo-* 'бути, ставати' (пор. д.-ірл. *buith* 'бути') ~ д.-ірл. *biid* 'існуючий' (Matasović 2009: 84: і.-є.**bhew-*'бути, ставати'; Pokorny 1959: 146–150);

алб. *banoj* 'жити' (Orel 1998: 39: і.-є. **bhū* 'бути, рости') ~ *bōtë* 'земля, світ, народ' (Pokorny 1959: 146: **bh1ā-tā* чи **bh1ē-tā*).

У деяких частинах і.-є. ареалу порівняно пізно розвинулося значення '**ночувати'**, пор., зокрема, алб. *buj*, *bûj* (**bunjō*) 'розміщуватися, ночувати' ~ *banoj* 'жити' (Orel 1998: 39). Джерелом такої семантики, імовірно, були вторинні значення цього екзистенційного дієслова на зразок гот. *bauan* 'зупинятися' (Pokorny 1959: 149) чи укр. (*тимчасово*) *перебувати*. З неіндоєвропейських паралелей пор. аналогічний напрямок еволюції тюрк. **e-*, **er-* 'бути', 'існувати', що проявив себе в семантиці субстантива *ärig* 'місце перебування' **і** 'зупинка' (ЭСТЯ 1974, 1: 219).

Окремі лексеми із досліджуваною основою засвідчують ще одну регіональну (засвідчена в герм. мовах) інновацію в семантиці, а саме – розвиток секундарного **'обробляти (землю)'**, пор., напр.: д.-англ. *būan* 'жити, населяти' **і** обробляти' (Стеблин-Каменский 2002: 227: зіставлення з лат. *fui* 'бути', норв. *bo* 'жити'; співвідношення у значеннях спеціально не коментується), н. *bauen* у старому значенні 'обробляти землю' (при суч. 'будувати будинок') (Kluge 2002: 96: і.-є. **bhewə-* 'ставати, бути').

2. 'Ставати (на певний час)' → 'заселяти' → 'хутір, селище'. З огляду на зібраний сьогодні матеріал ця модель репрезентована лише у **германському** словнику, пор.: гот. *bauan* 'зупинятися' (Pokorny 1959: 149), д.-ісл. *būa* 'жити', 'споряджати', *byggja* 'жити на якомусь місці, забудовувати, заселяти' ~ д.-ісл. *bǿr*, *býr* 'хутір, двір', швед. *by* 'селище', норв. *bø* 'хутір, луг' (Стеблин-Каменский 2002: 228). Семантично сюди ж і д.-ісл. *bú* 'господарство', співвідносне з *būa* 'жити, споряджати' (Стеблин-

Каменский 2002: 227; пор. ще Левицкий 2010, I: 101), коли розглядати ‘господарство’ як звуження ‘хутір’, ‘селище’. Порівняно пізнім і локально обмеженим вважаємо подальший розвиток **‘хутір, селище’ → ‘майно, маєток’**, репрезентований такими лексемами, як с.-н.-н. *bōdel* ‘майно’, *bōl* ‘маєток’ < прагерм. **bōþla-* та **buþla-* (подані за: Левицкий 2010, I: 101). Принагідно відзначимо, що приклад зміни ‘хутір, селище’ → ‘майно, маєток’ демонструє одну важливу для порівняльно-історичної семасіології слов’янських і германських мов рису, а саме – різницю в ґенезі значення ‘майно’ в генетично тотожних формах обох мовних груп. Якщо германські приклади, як це було продемонстровано раніше, набули такого змісту вторинно, лексико-семантичним шляхом, то слов’янські іменники з відповідним значенням утворені морфологічним способом – як похідні від дієслів із семантикою ‘набути, здобути’. Проте і на цьому різниця між германськими і слов’янськими лексемами з досліджуваним коренем не вичерпується, оскільки слов’янські мови мають більшу кількість джерел семантики ‘майно’: як інновація в nomina abstracta зі значенням ‘буття, існування, життєвий устрій, лад’ і вторинність щодо ‘те, що нажито’ ← ‘жити, існувати’ (докладніше див. нижче).

3. ‘?’ → ‘будувати’ → ‘дім, житло, будинок’ (→ ‘притулок’) → ‘домашнє вогнище’. Знак питання на початку семантичного ланцюга свідчить про те, що, попри чітку етимологічну визначеність слів-носіїв перелічених значень, неможливо впевнено встановити, яка із багатьох семем (а базове значення і.-є. лексеми існувало у вигляді сукупності стилістично й функціонально диференційованих контекстів, “смислів”) передувала появі ‘будувати’. З огляду на семантичний синкретизм ‘жити, будувати’ у згаданому вище д.-ісл. *byggja* ‘жити на якомусь місці, забудовувати, заселяти’, а також гот. *gabauan* ‘ставити (будувати) житло’ (поряд із *bauan* ‘жити, проживати’; Lehmann 1986: 63) й англ.-сакс. *būan* ‘жити’ і ‘забудовувати’ тощо (див. далі) ймовірно припускати базове *‘(*певний* час) жити на одному місці (не будуючи постійного житла)’ (як відлуння практики кочових племен), що згодом у певному контексті змінило вектор на ‘забудовувати місце для *тривалого* проживання’. Проте для доведення цього припущення потрібні додаткові аргументи.

Отже, **германські приклади**:

д.-норв. *būr* ‘камера’, ‘житло’, д.-ісл. *būr* ‘кімната, комірка’ (Lehmann 1986: 63; Klein 1966: 215), швед. *bur* ‘клітка’, д.-англ. *būr* ‘халабуда, кімната’, англ. *bower* ‘котедж, альтанка, житло’ (Klein 1966: 192: до д.-англ. *būan* ‘жити’), а також д.-англ.

bȳre ‘корівник, сарай’, англ. *byre* ‘корівник’ (Klein 1966: 215), н. *Bau* ‘оселя’, *Bauer* ‘клітка’ < прагерм. **būra-* ‘маленький будинок’ (Kluge 2002: 97);

д.-ісл. *būð* ‘житло, намет, халабуда’, норв. *bod* ‘лавка’, с.-в.-н. *buode* ‘будка, комірка’ (Стеблин-Каменский 2002: 227: до д.-ісл. *būa* ‘жити, споряджати’);

д.-в.-н. *būan* (*būta*, *gibūan*) ‘жити, забудовувати’ ~ *bū* ‘доручення на поля, житло, будівлю’, д.-англ. *būan* ‘жити, забудовувати’ ~ *bū* ‘житло’, ‘будинок’, (похідні) *bold* (*botl*) ‘житло, будинок’ (Левицкий 2010, I: 101; Kluge 2002: 96: і.-є. **bhewə-* ‘ставати, бути’), с.-англ. *bulden* ‘будувати’, англ. *to build* ‘т. с.’ (Klein 1966: 208: і.-є. **bhū* ‘мешкати, існувати’). Пор. аналогічно в інших частинах германського ареалу: н.-в.-н. *bauen* ‘будувати’, ндрл. *bouwen* ‘будувати’ ~ д.-фриз. *bold* ‘будівля, будинок’ та *bōdel* ‘дім, хатнє оточення’, д.-швед. *bōþ*, с.-н.-н. *bōde* ‘хатина’, с.-в.-н. *buode* ‘шатро, халабуда’, швед. *bo* ‘т. с.’ < прагерм. **bōþla-* та **buþla-* ~ лит. *būklà* та псл. **bydlo* з і.-є. **bhō*[*u*]*tlo-* (матеріал наведено за: Pokorny 1959: 146–150; Klein 1966: 208; Левицкий 2010, I: 101). Пор. вище приклади вжитку деяких рефлексів прагерм. **bōþla-* та **buþla-* із дещо іншим значенням: с.-н.-н. *bōdel* ‘майно’, *bōl* ‘маєток’, і цей факт указує на функціональне розщеплення **bōþla-*, **buþla-*, зумовлене або діалектним (у германській мовній зоні) варіюванням семантики, або подальшим зсувом ‘дім’ ↔ ‘майно’. Акцентуємо ще на важливій для нас рисі значення германських, слов’янських і балтійських дериватів на *-þla-* : *-dlo-* : *-klà* від однієї і.-є. основи: германські рефлекси відбивають безпосереднє співвідношення ‘будувати’ ~ ‘дім’, тоді як слов’янські та балтійські (див. далі чес. *bydlo* ‘буття’ і похідне *bydleni* ‘житло, лит. *būklẽ* ‘буття, існування, стан’ поряд із *būklà* ‘місця проживання, колишня резиденція’) розвинули ‘дім, житло’ на базі ‘буття, життя’ ← ‘бути, жити’ (щоправда, згаданий і.-є. формант первісно вживався здебільшого для творення конкретних іменників – назв знарядь тощо). Констатація аналогічної історії семантики для германських форм вразлива з огляду на відсутність серед германських рефлексів цього гнізда давніх іменників зі значенням ‘буття’, про що було сказано вище.

Слов’янська лексика, що засвідчувала б саме такий розвиток значення у похідних аналізованого гнізда, нам не відома.

Балтійський матеріал: прус. *buttan* ‘будинок’, лит. *bùtas* ‘будинок, житлове приміщення’, *bùta* ‘дім з усім господарством, обійстя’, похідні лит. *priebutis* ‘ганок, передпокій’, *viešbutis* ‘готель’ (Smoczyński 2007: 82; Fraenkel 1962, I: 68).

Лексика **інших мов** індоєвропейської сім'ї також демонструє названу семантичну зміну, пор.:

д.-інд. *bhāvá* 'ставати, бути, рости' ~ *sāyaṁ-bhavá* 'ночівля, притулок' і *bhúvana* 'становлення, місце проживання, дім' (Mayrhofer 1992, 2: 255; Pokorny 1959: 146);

гр. 'φυτόν 'дім', φωλεός, φωλειός 'притулок, нічліг, ночівля', 'дика тварина', φωλεύω 'спання в печері' (Frisk 1960: 1052: до φυομαι 'ставати, рости'). Значення 'нічліг, ночівля' у д.-інд. (див. вище) і гр. лексемах, імовірно, вторинне до 'притулок', тому не бачимо потреби розглядати його як прояв незасвідченого 'ночувати' (нам не відомі й відповідні дієслова з такою семантикою в обох мовах) ← 'зупинятися', як у прикладі з алб. *buj, bûj* 'розміщуватися, ночувати' (див. вище модель № 1);

пракельт. **butā* 'місце, житло, хатина' > д.-ірл. *both* 'хатина' (Matasović 2009: 84: і.-є. **bhutó* ~ **bhew-* 'бути'), с.-ірл. *baile* 'домашнє вогнище, місце' (Pokorny 1959: 146–150: **bh1ə-li̯o-*; Левицкий 2010, I: 102);

алб. *banë* 'домівка, зупинка; напівзруйнований будинок', *bun*(ë) 'альпійська хатина' (**bhunā*) (Orel 1998: 39: і.-є. **bhū* 'бути, рости').

Зібраний матеріал дає підстави для одного зауваження щодо потенційних джерел семантики 'дім, житло'. Річ у тім, що в окремих випадках це значення виникало на базі давнішого 'буття' (відповідно, цілком реальна модель семантичного зрушення **'життя, буття' → 'житло, дім'**), пор. такі слов'янські та балтійські приклади, як:

чес. *byt* 'житло' і 'життя, буття', слвц. *byt* 'житло, квартира' і стар. 'буття, існування', ст.-укр. *бытъ* 'житло' і 'буття, існування', 'стан', а також у похідних формах на зразок в.-луж. *byće* 'існування, житло', н.-луж. *byśe* 'буття, істота; господарство, житло' (ЭССЯ 1976, 3: 156: **bytъ*, **bytьje*). З іншою словотвірною структурою, що чітко (і це важливий, контрольний момент) засвідчує розвиток значення 'житло' в суфіксальному дериваті від іменника із семантикою 'буття' пор. чес. *bydleni* 'житло' < *bydlo* 'буття' (похідне *bydliti* 'жити') < *býti* 'прибувати кудись' (ЧРС 1976, I: 75; Machek 1957: 78);

лит. *būklà* 'існування, життя, місця проживання, колишня резиденція', *būklas* 'лігво', *būklos* 'місце домашнього господарства' і *būklẽ* 'буття, існування, стан' < *bū́ti* 'бути, існувати' (Smoczyński 2007: 80; Fraenkel 1962, I: 68). Навряд чи в наведених прикладах варто вбачати прямо протилежний семантичний зсув 'житло, помешкання' → 'буття, існування'. Такий висновок не суперечить закону розвитку мовного мислення від конкретного до абстрактного, оскільки у наведених прикладах ідеться не

про співвідношення давніх семем (тоді констатація зворотного напрямку еволюції була б доцільною), а про порівняно пізню семантичну інновацію, що постала в історичний період розвитку двох груп споріднених мов.

Семантичний розвиток 'бути', 'жити' → 'буття', 'життя' → 'житло' чітко простежується в рефлексах тюркського генетичного гнізда з етимоном **e-*, **er-* 'бути', 'існувати', що для нього передбачають колишнє існування також і 'жити', 'проживати' з огляду на похідні іменники на зразок *ärgü* 'житло', 'оселя', *ärig* 'місце існування', 'місце перебування' поряд із *ärdük* 'буття' (ЭСТЯ 1974, 1: 219).

4. [а]'Рости, зростати' (→ 'бути зайвим, у надлишку') → 'рясно, щедро', 'розкіш'; [б]'рости' → 'набувати', 'отримувати' → 'добробут, користь, зиск', 'надлишок', 'розкіш'. Сліди цих двох типів семантичних співвідношень важко чітко розмежувати через їхню тісну переплетеність у діахронії, проте ця обставина не завадить виокремленню кількох груп слів, у яких можна вбачати прояви запропонованих моделей.

Слов'янський матеріал представлений префіксальними формами відповідного дієслова та похідними іменниками: псл. **jьzbyti, *jьzbǫdǫ* (< **byti* 'бути, ставати, траплятися') 'залишатися', 'рясніти (бути в надлишку)': чес. *zbýti, zbudu* 'знаходитися, перебувати', 'залишатися, бути в надлишку', 'бути зайвим', 'звільнятися' (ЭССЯ 1983, 9: 19). Сюди ж похідне **jьzbytъkъ*: ст.-сл. **избытъкъ** 'надлишок, залишок', болг. діал. *избúток* 'надлишок', чес. *zbytek* 'залишок', в.-луж. *zbytk* 'залишок, надлишок', н.-луж. *zbytk* 'залишок, покидьки', 'надлишок', пол. *zbytek* 'залишок, надлишок', 'надмірність, розкіш', пол. діал. *zbytek* 'зловживання, свавілля', блр. *збыток* 'надлишок', 'витрата', рос. *избыток* 'кількість, що перевищує потребу', 'надлишок', 'достаток' (ЭССЯ 1983, 9: 20; Reizek 2001: 736: від *zbýti* 'залишатися, бути в надлишку'). Пор. ще пол. *zbyt* 'занадто' (ЕСУМ 1985, 2: 247: псл. **byti* 'бути'), а також figura etymologica, засвідчену в рос. *быть в избытке*.

Імовірно, локальну (східнослов'янську) специфіку має значеннєве зрушення 'надлишок' → 'глузування', що спостерігається в укр. діал. *збиток* 'насмішка' (ЕСУМ 1985, 2: 247), (похідне) *збиткуватися* 'глузувати' та блр. діал. *збыткі* 'глузування' (ЭССЯ 1983, 9: 20).

Ще один приклад розвитку за моделлю типу **4[б]** засвідчує дієслівна форма з іншим префіксом – псл. **naby(va)ti*, пор. укр. *набува́ти* 'отримувати', чес. *nabývati* 'набувати, отримувати; збільшуватися, розмножуватися', в.-луж. *nabywać* 'набувати, отримувати',

слвц. стар. *nabývat'* ‘отримувати’ (ЭССЯ 1994, 21: 220, 221).

У балтійських і германських рефлексах із названим етимоном семантичні зрушення в цьому напрямку не засвідчені. Відомий нам сьогодні фактаж **решти індоєвропейських мов** репрезентований:

д.-інд. *bhavá-ḥ* ‘виникнення, добробут’, *prá-bhūta-ḥ* ‘рясно, щедро’ < і.-є. **bheu̯ə-* ‘рости, ставати’ (Mayrhofer 1992, 2: 255; Pokorny 1959: 146–150);

валл. *gwyn-fyd* ‘щастя, добробут’, д.-ірл. *su-b*(*a*)*e* ‘радість, втіха’ < і.-є. **su-bh1iu̯o-* д.-ірл. *baë* ‘користь, зиск’ (**bh1ə-u̯om*) < і.-є. **bheu̯ə-* ‘рости, ставати’ (Pokorny 1959: 146–150; Mayrhofer 1992, 2: 255).

5. ‘Бути’ → ‘звільнитися, позбутися’, ‘згубити’. Репрезентанти слов’янського префіксального дієслова **jьzbyti*, окрім значення надмірної наділеності субстанцією, мають ще протилежну семантику її втрати, демонструючи енантіосемію, пор.:

серб., хорв. стар. *ìzbiti* ‘звільнитися’, ‘залишитися’ (Skok 1971, 1: 159), в.-луж. *zbyć* ‘т. с’, н.-луж. *zbyś* ‘звільнятися, губити’, ‘залишатися’, пол. *zbyć* ‘загубити, позбутися’, діал. *zbyć* ‘погубити, втратити’, словін. *zbȃc* ‘загубити’, ‘звільнитися’ (ЭССЯ 1983, 9: 19), рос. *избыва́ть, избыть* ‘звільнитися’, діал. *избыть* ‘віддати, витратити’, ‘віддаляти від себе, звільнятися’ (сімб., сарат., тул., пск., смол., вят., арх., олон., перм., волог., сиб., урал.), ‘видавати заміж’ (новг., костр., арх., волог., вят., перм., твер., смол., пск., тул., моск.), ‘збувати’ (свердл.), ‘розходувати, проживати’ (новг., яросл., волог., тамб., ворон), ‘пережити, прожити’ (урал.) і ‘померти’ (СРНГ 1977, 12: 98; ЭССЯ 1983, 9: 19), укр. *позбу́тися* ‘позбавитися’ і под.

Семеми типу ‘бажати смерті комусь’, що трапляються в рос. діал. *избыва́ть, избыть* (вят., арх., перм., урал., сиб.; СРНГ 1977, 12: 98; ЭССЯ 1983, 9: 19), найімовірніше, являють собою місцевий розвиток ‘губити’ в напрямку від назви фактичної дії до побажання.

Балтійські та германські приклади з таким розвитком значення доступні джерела не фіксують.

6. ‘Бути, існувати’ → ‘подія (= те, що відбулося, було)’, ‘бувальщина’. Незважаючи на, так би мовити, прогнозованість і навіть очікуваність такого семантичного зрушення, ця модель, наскільки можна припускати сьогодні з огляду на зібраний фактаж, репрезентується лише слов’янським лексиконом, і це само по собі не дозволяє поки робити висновки щодо її давності, хоча порівняльно-історичному мовознавству відомі ситуації, в яких вузько локальне мовне явище мало значну

хронологічну глибину. Отже: рос. *быль*, блр. *быль* ‘розповідь, бувальщина’ (ЕСУМ 1982, 1: 183: до д.-рос. **быти** ‘бути’), а також із запереченням рос. *небыль*, яке часто трапляється в казкових зачинах на зразок “быль иль *небыль* это …”, (похідні) рос. *былúна* ‘епічна народна пісня’, діал. (арханг.) *былинá* ‘бувальщина, те, що було’ (Фасмер 1986, І: 258), (казан., вят., арх.) *былúна* ‘дійсна подія, бувальщина’, рос. діал. (урал.) *былúнка* ‘колишнє, минуле’, (том.) ‘дурне, ганебне минуле’, ‘билина, пісня, казка’ (СРНГ 1968, 3: 344). З іншим суфіксом: рос. діал. (олон.) *былúца* ‘дійсний випадок, правда’, (новг.) ‘билина (народна епічна пісня)’ (СРНГ 1968, 3: 345), укр. *билúца* ‘розповідь, бувальщина’ (ЕСУМ 1982, 1: 183: до д.-рос. **быти** ‘бути’) поряд із рос. *небылúца* із протилежним значенням. Цікавий приклад контамінації семантики (точніше – неможливості точно її встановити) ‘давно минуле’ і ‘трава’ (див. наступне) в дериваті від **byl*ь демонструє рос. приказка “*было и быльём поросло*” (про дуже давно забуту подію, давно минулу подію, факт), де при очевидному вжитку *быльё* (псл. **bylьje*) як назви **рослини**, трави проглядає практично приховане значення ‘**подія, випадок** глибокої давнини’.

7. Цей тип семантичного зрушення представлений трьома варіантами:

а) ‘рости, сходити’ → ‘пагін’, ‘трава, рослина, дерево’ →‘стовбур’, ‘стебло’;

б) ‘рости, сходити’ → ‘трава, рослина’ → ‘ліки з трав’;

в) ‘рости, сходити’ → ‘стеблинка, билинка, пагінець’ → ‘мала кількість, частка’.

Перший ілюструється такими **слов’янськими** прикладами з уже зазначеною вище основою **by-l-*: ст.-сл., ц.-сл. **быль** ‘трава, рослина’, серб., хорв. стар. рідк. *bȉļa* ‘lignum, дерево’, слвн. *bíl* ‘стебло, соломина’, д.-чес. *byl* ‘рослина, стовбур’, рос. діал. *быль* ‘стеблина трави, травинка’ і под., так само і в похідних формах на зразок (із суф. *-ъk-*/*-ьk-*) ст.-сл. **былька** ‘рослина’, болг. *бúлка* ‘трава’, серб., хорв. *бȋљка* ‘стебло’, ‘гілка, гілочка’, (із суф. *-ьj-*) чес. *býlí* ‘бур’ян’, пол. стар. *byle* ‘кущ’, ‘чагарник’, ‘трава’, ‘бур’ян’, ‘стовбур’, ‘стебло’, д.-рус. **былиѥ** ‘трава’, рос. збірн. *быльё* ‘трава, ботва’, ‘билинки’, діал. (смол.) ‘суха трава’, укр. *бúлля* ‘стебло’, а також (зі складною словотвірною структурою) рос. діал. (влад.) *быстылúна* ‘стебло рослини, стовбур, дудка’ (Фасмер 1986, І: 259: до рос. *быть* ‘рости, існувати’; ЭССЯ 1976, 3: 149–150; Срезневский 1989, 1: 202; СДСЯ 1899: 55; СРНГ 3: 351) тощо. Див. ще: (Rejzek 2001: 100).

Ще один варіант і.-є. **bheu-* ‘рости, розростатися’ розвинув у слов’янських мовах “рослинну” семантику. Йдеться про форму зі ступенем редукції вокалізму, розширену суф. *-t-*, пор. **bъtъva*/**bъtъvo*: серб., хорв. *бâтва* ‘стебло квітки, рослини, ботва’, *бâтво* ‘гілка, пагін’, слвн. *bȇtva* ‘стебло, стовбур’, блр. *ботвá* ‘рослина Beta cicla’ та ін. (ЭССЯ 1976, 3: 142; ЕСУМ 1982, 1: 238).

Германські приклади: гот. *bagms* ‘дерево’, д.-ісл. *bygg* ‘ячмінь’, д.-сакс. *bewō* ‘насіння; врожай’ (якщо розуміти ‘врожай’ як подальшу спеціалізацію первісного **‘хліб́а’ ← ‘рослини, трави’**, так само зі значеннями ‘ячмінь’, ‘зерно’ – *І. К.*), д.-фриз. *bē* ‘т. с.’ (Левицкий 2010, I : 93; Гамкрелидзе 1984, 2: 467), д.-англ. *bēow* ‘зерно, ячмінь’, *beo* ‘ячмінь’, *bēam* ‘дерево’, англ. *beam* ‘балка, брус’, (діал. сканд.) *bigg* ‘ячмінь’ (Klein 1966: 156; Pokorny 1959: 146–150), д.-в.-н. *bōum* ‘дерево’, н. *Baum* ‘дерево’, д.-сакс. *bōm* ‘т. с.’, д.-фриз. *bām* ‘т. с.’ (Kluge 2002: 97: і.-є. **bhewə-* ‘рости, ставати’). Семантика ‘балка, брус’ поряд із ‘дерево’ пояснюється або як похідна щодо ‘стебло, стовбур’, або як вторинна до ‘частина дерева, придатна для обробки’ (могла виникнути в межах термінології теслярів).

Балтійські приклади із відповідним семантичним зрушенням нам не відомі.

Аналогічно в деяких **інших мовах** індоєвропейської сім’ї:

гр. *ἐφύην, φυτόν* ‘рослина’, гр. *φῦμα* ‘рослина’, гр. *φῦλον* ‘стовбур, рід, вид, гатунок’ ~ гр. *φῦομαι* ‘ставати, рости’ (Frisk 1972, III: 1053; Гамкрелидзе 1984, 2: 467), пор. вище морфологічно близьке псл. **bъtъva*/**bъtъvo*, де **bъ-t-* ~ гр. *φυ-τ-* < і.-є.**bhu-t-*;

вірм. *bois* ‘пагін, трава, рослина’, *busoy* ‘пагін; рослина’ ~ *busanim* ‘сходити, розпускатися’ (Pokorny 1959: 146–150; Гамкрелидзе 1984, 2: 467).

Другий тип розвитку засвідчений у **слов’янських** мовах, зокрема у рефлексів псл. **byl'je*: ст.-сл. **былиѥ** ‘злак, трава, ліки, зелень’, болг. *бúле* ‘трава, лікувальні трави’, діал. *бúли* ‘зілля, ліки ztрав’, чес. діал. *bylina* ‘трава (особливо лікувальна)’ (ЭССЯ 1976, 3: 150; СДСЯ 1899: 55).

Третій варіант пропонованої моделі також представлений **слов’янським** матеріалом, і це також дериват від **by-l-*: чес. *bylina* ‘трава’ і ‘крихта, мала кількість’ (ЭССЯ 1976, 3: 149).

8. ‘Рости’, ‘бути’ → ‘рід’, ‘плем’я’. Наявний сьогодні слов’янський, балтійський та германський матеріал досліджуваного гнізда не засвідчує цю модель, проте про її реальність свідчить етимологічно тотожне псл. **by-l-* гр. φῦλον ‘рід, плем’я’ (Frisk 1960: 1049). Тому можна очікувати, що подальші пошуки рефлексів і.-є. **bheu-* у

названих мовах потенційно можуть виявити сліди такої моделі, тим більше, що вона типологічно підтверджується утвореннями від іншого кореня з близьким значенням, пор. рефлекси і.-є. **u̯erdh-*, *u̯redh-* 'рости, розростатися, прибувати, підніматися':

д.-рос. **родъ** 'походження, рід, сім'я, плем'я, народ, родина, сукупність предметів зі спільними головними якостями' (Срезневский 1989, III: 135–138) ~ слвн. *redíti*, *redím* 'годувати, ростити', д.-інд. *vr̥ā́dhant* 'той, що піднімається', авест. *vərəδaiti* 'росте' (Фасмер 1987, III: 491; Черных 1999, II: 118: до і.-є. **u̯erdh-*, *u̯redh-*);

лтс. *rads* 'рідня, рід, сім'я', 'покоління' ~ лит. *ràsti* 'знаходитися, бути; рости' (Fraenkel 1962, I: 700; Karulis 1992: 97).

Незважаючи на значення, до прикладів переходу 'рости', 'бути' → 'рід', 'плем'я' не належать лат. *tribus* 'один із трьох розділів, підрозділ римських буржуа', 'плем'я' (< італійськ. **tribhu-* 'третина'), д.-брет. *treb* 'підрозділ людей', ірл. *treb* 'плем'я' (Walde 1910: 791: і.-є.**tri-* 'три' + **bhu-* 'бути'; Klein 1966: 1647: і.-є. **bheu-*/**bhū-* 'бути'; ChED 1872: 531), оскільки вони зберігають складне утворення із вторинною щодо 'третина чогось' семантикою.

9. 'Бути, існувати' → 'набувати', 'добувати', 'здобувати' (= 'зробити чуже буття своїм') → 'виграти, вигравати' / 'оволодіти, захопити', 'перемагати' → 'майно', 'господарство', 'здобич', 'прибуток', 'користь'. Модель засвідчена у **слов'янських** репрезентантах досліджуваного гнізда, а саме – у префіксальних формах (*do-*, *na-*, *pri-*) відповідного дієслова, що, власне, свідчить про семантичну інновацію, пор.: болг. *добия́*, *доби́вам* 'здобути, здобувати', макед. *добие* 'отримати', 'виграти', *добива* 'отримувати', 'вигравати', слвн. *dobívati* 'отримувати', 'вигравати', 'перемагати', чес. *dobýti* 'здобути, придбати, заробити', 'заволодіти, оволодіти', слвц. *dobyt*' 'захопити', 'оволодіти', *dobývat*' 'оволодівати (силою)', 'здобувати', в.-луж. *dobyć* 'оволодіти, захопити', 'перемогти', д.-рус. **добыти, добꙋдꙋ** 'придбати', 'здобути', укр. *добу́ти*, *добу́ду* 'взяти місто (під час війни)' та ін. поряд із рефлексами похідних на *-tja* та *-t-ъk-* на зразок серб., хорв. *dobića* 'прибуток, зиск', слвн. *dobíča* 'здобич', рос. *добыча*, діал. **добытъкъ** 'заробіток, прибуток від будь-чого', *до́бычь* 'здобуте торгівлею чи працею майно', серб., хорв. *dobítak* 'прибуток, зиск', д.-чес. *dobytek* 'рухоме майно', н.-луж. *dobytk* 'прибуток, перемога, те, що нажито', 'маєток або майно, власність, багатство', д.-рус. *добытъкъ* 'майно, маєток' і под. (ЭССЯ 1978, 5: 47–49; Skok 1971, 1: 159). Можна припускати, що подібний розвиток семантики почасти

відбувся у межах фразеологічних виразів на зразок укр. *здобути* (*здобувати*) *перемогу*.

До інноваційних семем у рефлексах псл. **dobyti*, **dobyvati* ми відносимо ‘дістатися’, ‘діставатися’ (у чес. *dobyti se*, *dobývati se*, слвц. *dobyt’sa*, *dobývat’sa*), ‘проникати’ (у слвц. *dobývat’sa*), а також ‘вникнути’ (у н.-луж. *dobyś se*), що трапляються в західнослов’янських формах (ЭССЯ 1978, 5: 47–48). Генеза перших двох (‘дістатися’/‘діставатися’ і ‘проникати’) пояснюється за схемою ‘бути’, ‘стати’ → ‘дістатися’ аналогічно до генези значення укр. *ді-статися*, *ді-ставатися* < *стати*, *ставати*. Третє (‘вникнути’) – фактично модифіковане ‘оволодіти’ чи ‘опанувати’ (стосовно інтелектуальної сфери).

Далі пор.: д.-чес. *nabyti* ‘придбати, здобути’, чес. *nabýti* ‘придбати, оволодіти, здобути’, д.-укр. *набыти* ‘здобути, придбати, купити’ тощо поряд із утвореннями на *-t-*, *-ъk-* типу д.-чес. *nábyt* ‘надбання, майно’, *nábytek* ‘рохоме майно’, блр. *набы́так* ‘придбання; надбання; пожиток’ і т. ін. (ЭССЯ 1994, 21: 220–221); рос. розм. *прибы́ток* ‘користь, зиск’ (пор. приказку “жизнь висит на нитке, а думает о *прибытке*”), діал. (пск., твер.) *при́быть* ‘прибуток’ (СРНГ 1997, 31: 126), *прибыль* < *при-быть*, укр. *прибу́ток* (кореневе *у* тут вторинне і виникло під впливом *у* в основі теперішнього часу *буду*).

Констатуючи розвиток ‘майно’, ‘господарство’, ‘здобич’, ‘прибуток’ ← ‘набути, здобути’, згадаємо що, значення **‘**майно’ ще виникало як інновація у nomina abstracta (похідні від безпрефіксного дієслова) із семантикою ‘буття, існування, життєвий устрій, лад’, пор. рос. *быт* ‘загальний уклад життя’ і стар. ‘майно’, *бытьё* ‘побут’ і (інколи) ‘майно’, укр. стар. *бытъ* ‘майно, господарство’ і ‘життя, спосіб життя’ (ЭССЯ 1976, 3: 156–157). Див. ще модель № 3. Щодо семантичного співвідношення ‘набувати’, ‘отримувати’ і ‘користь’, ‘зиск’ пор. модель № 4. Не варто виключати можливості іншої історії семантики ‘майно’ для деяких прикладів, зокрема, потенційно ймовірний еволюційний ланцюжок ‘**майно’ ← ‘те, що нажито’ ← ‘жити, існувати’**, пор. д.-рус. **добыти** ‘дожити’, укр. *добу́ти* ‘дожити до строку’, чес. діал. *nabyt* ‘нажити’ як твірні для імен зі значенням ‘майно’ (ЭССЯ 1978, 5: 48; 1994, 21: 220). В цьому смислі цікава словотвірно-семантична аналогія чес. *na-byt* ‘нажити’ > *nábyt* ‘надбання, майно’ (ЭССЯ 1994, 21: 220) і ст.-рос. *на-жити* ‘нажити’ > *нажи-т-окъ* ‘нажите майно’ (ЭССЯ 1997, 24: 88).

Можливо, ця (чи близька до неї) модель реалізувалася за межами індоєвропейського ареалу, а саме – в тюркських мовах, пор. тут розвиток значення

'полювати' в куман. діал. *xuv-* (*qov-*), що мало місце в етимологічному гнізді тюрк. *бол-* 'бути' (ЭСТЯ 1978, 2: 186). Якщо розуміти 'полювати' як термінологічну "мутацію" більш давнього *'добувати, здобувати (здобич)', то маємо справу з потенційною вказівкою на універсальність такого семантичного зрушення.

Сформульованими вище моделями все розмаїття семантичного розвитку гнізда і.-є. **bheu-* не вичерпується. Остаточний (наскільки це загалом можливо в науці) результат характеристики значеннєвих процесів, що тривали в цій лексичній сім'ї, висновки щодо їхньої масштабності будуть підбиті в другій частині пропонованої публікації. Річ у тім, що дистрибуції потребує ще значний шар утворень, сформованих у надрах етимологічної мікросистеми і.-є. **bheu-*, і робити коментарі щодо його характеру можна буде лише маючи на руках більш-менш *повну* картину еволюції одиниць нашого гнізда. Тому **перспективи** для подальшого дослідження ми вбачаємо у: 1) вдосконаленні методики опису формацій заявленої лексичної сім'ї за рахунок деталізації аналізу їхньої семантичної історії та розширення порівняльного фону, що теоретично підведе нас до констатації універсальних і унікальних (пізніх локальних чи архаїчних локальних) явищ не лише для названого гнізда, а й для цілої категорії слів різних мов, об'єднаних спільністю їхньої семантичної історії – прояву спільності еволюції мовного мислення; 2) контрастивно-типологічному описі специфіки формування значення назв реалій культурного побуту носіїв індоєвропейських мов, лексем на позначення їхньої специфіки світосприйняття, що становить одне із завдань порівняльно-історичної семасіології; 3) поглибленні засад методики формулювання семантичних моделей, які ми вважаємо не тільки *метою* дослідження, але й більшою мірою *знаряддям* наукового пошуку, що дає тим більший і точніший результат, чим краще розуміють закладені в ньому можливості та володіють ним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гамкрелидзе Т. В.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. – Тбилиси : Изд-во Тбилис. ун-та, 1984. – Т. II. – 1341 с. 2. *Кузнецов А. М.* Структурно-семантические параметры в лексике. На материале английского языка / А. М. Кузнецов. – М. : Наука, 1980. – 159 с. 3. *Левицкий В. В.* Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2010. – Т. 1. – 616 с. 4. *СДСЯ* : Словарь древнего славянского языка, составленный по Остромирову Евангелию. – СПб : Изд. А. С. Суворина, 1899. – 946 с. 5. *Стеблин-Каменский М. И.* Древнеисландский язык / М. И. Стеблин-Каменский. – Москва : Едиториал УРСС, 2002. – 288 с. 6. *Срезневский И. И.* Материалы для Словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. – М. : Книга, 1989. − Т. II–III. 7. *СРНГ* : Словарь русских народных говоров / [под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова]. – Л. ; СПб. : Наука, 1965–2011. – Вып. 1–44. 8. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка /

Макс Фасмер ; [пер. с нем. и доп. чл.-кор. АН СССР О. Н. Трубачева / под ред. и с предисл. проф. Б. А. Ларина ; изд. второе, стереотип]. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. I–IV. 9. *Черных П. Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка / П. Я. Черных. – М. : Рус. язык, 1999. – Т. 2. – 560 с. 10. *ЧРС* : Чешско-русский словарь : В 2 т. / [гл. ред. Л. В. Копецкий]. – М. : Рус. язык ; Прага : ГПИ, 1976. – Т. 1. – 580 с. 11. *ЭСИЯ* : Расторгуева В. С. Этимологический словарь иранских языков / В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – М. : Вост. лит., 2003. – Т. 2. – 502 с. 12. *ЭССЯ* : Этимологический словарь славянских языков : Праслав. лекс. фонд / [под ред. О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева]. – М. : Наука, 1974–2012. – Вып. 1−38. 13. *ЭСТЯ* : Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков / Э. В. Севортян. – М. : Наука, 1974–1978. – Т. 1–2. 14. *ЕСУМ* : Етимологічний словник української мови / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. I–VI. 15. *Buck C. D.* A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas / C. D. Buck. – Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1949. – 1515 p. 16. *ChED* : Chambers's Etymological Dictionary of the English Language edited by James Donald, F.R.G.S. – London ; Edinburgh : W. & R. Chambers, 1872. – 610 p. 17. *Fraenkel E.* Litauisches Etymologisches Wörterbuch / E. Fraenkel. – Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag ; Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1962. – Bd I–II. 18. *Frisk H.* Griechisches Etymologisches Wörterbuch / H. Frisk. – Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1960–1972. – Bd I–III. 19. *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca / K. Karulis. – Rīga : Anots, 1992. – T. I (A–O). – 640 s. 20. *Klein E.* A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Dealing with the origin of words and their sense development thus illustrating the history of civilization and culture / E. Klein. – Amsterdam ; London ; New York : Elsevier Publishing Company, 1966. – Vol. 1. – 853 p. 21. *Kluge Fr.* Etymologisches Wörterbuch des Deutschen Sprache / Fr. Kluge. – Berlin : N. Y., 2002. – 1112 s. 22. *Köbler G.* Indogermanisches Wörterbuch (3. Auflage) / G. Köbler. – Göttingen, 2000. – 835 s. 23. *Lehman P. Winfred.* A Gothic Etymological Dictionary / Winfred P. Lehman. – Leiden : B. J. Brill, 1986. – 712 p. 24. *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého : Druhé, opr. a dop. vyd. / V. Machek. – Praha : ČSAV, 1968. – 868 s. 25. *Matasović R.* Etymological Dictionary of Proto-Celtic / R. Matasović. – Leiden ; Boston : Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Brill, 2009. – 458 p. 26. *Mayrhofer M.* Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen / M. Mayrhofer. – Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1992. – Bd. I. – 544 S. 27. *Orel V.* Albanian Etymological Dictionary / V. Orel. – Leiden ; Boston ; Köln : Brill, 1998. – 705 p. 28. *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny. – Bern ; Münhen : Francke Verlag, 1959. – 1183 p. 29. *Reizek J.* Český etymologický slovník / Jiří Reizek. – Voznice : Leda, 2001. – 752 s. 30. *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika / Petar Skok. – Zagreb : JAZU, 1971. – Knj. 1. – 788 s. 31. *Smoczyński W.* Lietuvių kalbos etimologinis žodynas / W. Smoczyński. – Vilnius : Printer Polyglott, 2007. – 797 s. 32. *Walde A.* Lateinisches etymologisches Wörterbuch / Alois Walde. – Heidelberg : Carl Winter, 1910. – 1044 p.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2013